

การกลายรูปของสถาปัตยกรรมจากมณฑป
เป็นเจดีย์ทรงระฆังที่มีฐานสูงในศิลปะสุโขทัยตอนปลาย:
หลักฐานจากเมืองโบราณกำแพงเพชร¹
Architectural Transformation of a *Mondop*
to a Bell Shaped Chedis Raised on High Base
in the Late Sukhothai Art:
Evidence from Kamphaengphet Ancient City

ประภัสสร ชูวิเชียร

Praphat Chuvichean

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Department of Art History, Faculty of Archaeology, Silpakorn University

Bangkok, 10200, Thailand

หน้าตรงข้าม: เจดีย์ประธาน

วัดศรีพิจิตรกิตติกลาราม

หรือวัดตาเถรซึ่งหนึ่ง

ขณะทำการขุดแต่งระหว่าง

พ.ศ. 2508-2512

ที่มา: กรมศิลปากร,

รายงานการสำรวจและ

ขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุ

สถานเมืองเก่าสุโขทัย

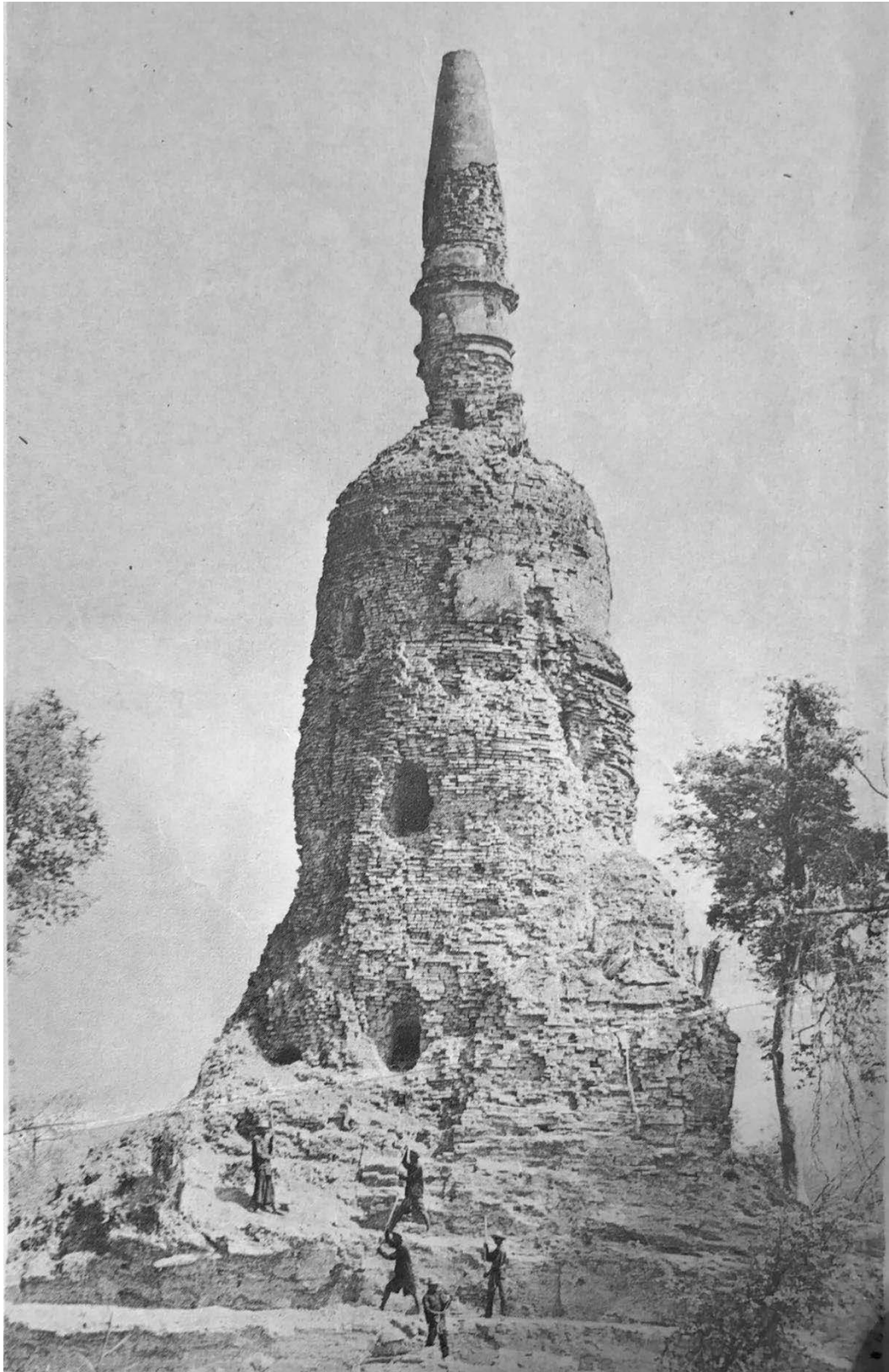
พ.ศ. 2508-2512

(พระนคร: กรมศิลปากร,

2512), 106.

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการคลี่คลายทางสถาปัตยกรรมของมณฑปในศิลปะสุโขทัยที่เมืองกำแพงเพชร ซึ่งมณฑปได้มีวิวัฒนาการจากหลังคาที่อาจสร้างขึ้นด้วยเครื่องไม้ มาเป็นมณฑปขนาดเล็กที่มียอดเป็นเจดีย์ทรงระฆังซึ่งจะเรียกว่า “มณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆัง” อันเป็นรูปแบบเฉพาะที่พบที่กำแพงเพชร ตัวอย่างเช่นมณฑปประธานวัดมณฑป อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 20 ระยะเวลาต่อมาได้พบว่ามณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังได้แปลงรูปไปจนกลายเป็นเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะสุโขทัยระยะปลาย โดยก่อห่อมณฑปให้เป็นเพียงฐานที่บ้น ยกสูงรองรับเจดีย์ทรงระฆัง ได้แก่ เจดีย์ประธานวัดศรีพิจิตรกิตติกลาราม สุโขทัย สร้างใน พ.ศ. 1947 โดยมีหลักฐานจากศิลาจารึกว่าพระเถระจากกำแพงเพชรเป็นผู้สร้างวัดนี้ และเจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูง สุโขทัย ซึ่งต่อมา

ได้ส่งอิทธิพลกลับมายังเมืองกำแพงเพชรในรูปของเจดีย์ทรงระฆังบนฐานยกสูงของวัดอวาสใหญ่

การคลี่คลายรูปแบบและสะท้อนกลับไปมาระหว่างกำแพงเพชรและสุโขทัยในกรณีของมณฑปยอดเจดีย์นี้ แสดงถึงการขึ้นมามีความสำคัญทางด้านการเมืองและศาสนาของเมืองกำแพงเพชรตั้งแต่ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 20 เนื่องจากเป็นเมืองที่ราชวงศ์สุพรรณภูมิจากอยุธยาได้ใช้เป็นฐานในการรวบรวมแคว้นสุโขทัย จึงมีการแลกเปลี่ยนทางด้านศิลปกรรมกันตลอดด้วย

คำสำคัญ: มณฑป, เจดีย์ทรงระฆัง, ศิลปะสุโขทัย, เมืองโบราณกำแพงเพชร

Abstract

This article examines the transformation of *Mondop* (the Buddha image house in Sukhothai Art in around the 13th Century A.D.) at Kamphaengpet Ancient City. The change in an architectural style is witnessed in the top part, from an application of general timber superstructure into “*Bell-shaped Chedi-spired Mondop*” (*Mondop* with a bell-shaped Chedi on the top). Such a style is considered a unique Kamphaengpet's style in the late 14th Century A.D.

The *bell-shaped Chedi-spired Mondop* was transformed into a bell-shaped style Chedi of Sukhothai Art in the early 15th Century A.D. A high solid base was created, instead of a hollow building enclosure, as a support for a bell-shaped Chedi, as shown at the main Chedi of Wat Sripichitkittikalyaram Sukhothai (built in 1404 A.D.) created by an important monk from Kamphaengpet. This artistic feature can also be found at the principal Chedi of Wat Chedi Sung Sukhothai. Later in the late 15th Century A.D., this structure of high solid base to support the bell-shaped Chedi was re-created in Kamphaengpet, as evidenced at the principal Chedi of Wat Avas Yai.

This artistic evolution represents the rise of the political and religious significance of Kamphaengpet since the early 15th Century A.D, indicating that Kamphaengpet was politically

used as a base to conquer Sukhothai region by Suphannaphum Dynasty of Ayutthaya.

Keywords: Mondop, Bell Shaped Chedis, Sukhothai Art, Kamphaengphet Ancient City

แนวคิดเบื้องต้นในการศึกษา

ศิลปะสุโขทัยมีความหลากหลายและเลื่อนไหลตามระยะเวลากำเนิดและอิทธิพลจากภายนอก ขณะเดียวกันกับความศรัทธาในพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นในงานช่างถึงกรรมวิธีการออกแบบงานศิลปะ-สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ให้มีความสอดคล้องกับความเชื่อ

ในที่นี้หลักฐานของสิ่งก่อสร้างแบบหนึ่งที่นิยมกันในศาสนสถานของสุโขทัยคือ “มณฑป” ที่เป็นห้องประดิษฐานพระพุทธรูป สร้างไว้เป็นประธานของวัดหลายแห่งในแคว้นสุโขทัย จากหลักฐานที่เมืองกำแพงเพชรซึ่งเป็นชุมชนภายใต้วัฒนธรรมสุโขทัยมาก่อนนั้น ได้พบว่ามณฑปบางหลังได้มีวิวัฒนาการคือพบร่องรอยว่าส่วนยอดได้ก่อเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมขึ้นไปแทนที่หลังคาเครื่องไม้ และที่ทางสุโขทัยคือวัดศรีพิจิตรกิตติกลาราม สร้าง พ.ศ. 1947 โดยพระเถระจากเมืองกำแพงเพชร มีเจดีย์ประธานบนฐานเป็นแท่งสูงคล้ายห้องมณฑปที่ก่อทับต้นและเจาะช่องขึ้น ๆ ประดิษฐานพระพุทธรูปแลดูคล้ายคูหามณฑป หลักฐานดังกล่าวจึงอาจบ่งชี้ว่ารูปแบบมณฑปที่เมืองกำแพงเพชรได้สะท้อนกลับทำให้เกิดรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังในระยะหลังที่เมืองสุโขทัยหรือไม่

มณฑปในศิลปะสุโขทัย แนวคิดและรูปแบบสังเขป

มณฑปเป็นสถาปัตยกรรมแบบหนึ่งที่โดดเด่นในศิลปะสุโขทัย มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐทึบในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีทางเข้าแคบ ๆ เฉพาะด้านหน้า และผนังอีกสามด้านอาจมีการประดับด้วยจระนำและงานปูนปั้น หลังคาอาจเป็นหลายแบบทั้งที่เป็นทรงกรวยสี่เหลี่ยมหรือทรงจั่ว² มณฑปใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานภายในเพียงองค์เดียว เป็นสิ่งก่อสร้างประธานของวัดเทียบเท่าได้กับเจดีย์ สร้างโดยแนวคิดจากการจำลองพระคันธกุฎีที่ประทับส่วนพระองค์ของ

ภาพที่ 1 มณฑปประธาน
วัดศรีชุม ศิลปะสุโขทัย
ราวพุทธศตวรรษที่ 19
ส่วนหลังคาที่ไม่ปรากฏ
ในปัจจุบันนั้นยังมีข้อ
สันนิษฐานที่หลากหลาย
เช่น เป็นเครื่องไม้มุง
กระเบื้องทรงจั่วหรือทรง
ยอดแหลม หรืออาจเคย
มีการก่อเป็นยอดเจดีย์
มาก่อน

พระพุทธเจ้า³ ดังนั้นมณฑปจึงมีสัดส่วนพอดีต่อพระพุทธรูปที่ประดิษฐาน
ที่อยู่ภายใน พบความนิยมสร้างกันมากในวัฒนธรรมสุโขทัย ทั้งที่เมืองหลักคือ
สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย และเมืองบริวารเช่นเมืองบางขลัง การกำหนดอายุมณฑป
ในศิลปะสุโขทัยคือในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ลงมา เช่น มณฑปวัดศรีชุม
สุโขทัย⁴ (ภาพที่ 1)

นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าที่มาของมณฑปนี้ ทางสุโขทัยได้มาจาก
สถาปัตยกรรมลังกาสัมัยโบราณที่เรียกว่า ปฏิมานระ หรืออาคารในศิลปะพุกาม
ของพม่าที่นิยมก่อผนังเป็นห้องทึบและเจาะผนังเป็นทางเดินได้รอบ⁵ ซึ่งคงเป็น
การรับเอารูปแบบผ่านเข้ามากับการติดต่อทางศาสนาด้วย ความนิยมในมณฑป
นั้นย่อมมาจากการจำลองที่ประทับขณะมีพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ จึงถูก
สร้างขึ้นทั่วไปในแคว้นสุโขทัย

พื้นที่ของเมืองโบราณกำแพงเพชรซึ่งเคยอยู่ภายใต้อิทธิพลทาง
วัฒนธรรมของสุโขทัยได้พบมณฑปทั้งที่สร้างขึ้นตามแบบศิลปะสุโขทัยแท้
และยังมีมณฑปที่แสดงถึงพัฒนาการทางรูปแบบที่คลี่คลายไปสู่เจดีย์ทรงระฆัง
แบบหนึ่งที่ปรากฏในศิลปะสุโขทัยช่วงปลายซึ่งมีฐานยกสูงมาก โดยยังไม่มีกร
อธิบายเชื่อมโยงถึงการเกิดขึ้นของเจดีย์แบบนี้ แต่หลักฐานที่พบจากการค้นคว้า
ศิลปกรรมโบราณของเมืองกำแพงเพชรได้ผลที่ทำให้ทราบเกี่ยวกับความเป็นมา
ชัดเจนมากขึ้น

มณฑปแบบสุโขทัยที่กำแพงเพชร

เมืองนครชุมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงสร้างขึ้นก่อนเมืองกำแพงเพชรภายใต้ อิทธิพลจากสุโขทัย เป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งที่พระมหาธรรมราชาลิไทเคยเสด็จ มาปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์และก่อพระธาตุ⁶ คงเนื่องจากเป็นเมืองที่ควบคุม พื้นที่ลุ่มน้ำปิงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของแคว้นสุโขทัยมาก่อน โดยมีวัดวา อารามที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือช่างแบบสุโขทัยหลงเหลืออยู่ รวมทั้งงานก่อสร้าง มณฑปด้วย ปรากฏหลักฐานเด่นชัดที่วัดหนองพิกุล (ภาพที่ 2) ซึ่งเป็นมณฑป ขนาดใหญ่ก่อผนังทึบเป็นประธานของวัด หลังคามณฑปได้หักพังลงเช่นเดียวกับมณฑปของทางสุโขทัยหลังอื่น ๆ โครงสร้างเสาภายในมณฑปใช้ศิลาแลง ตัดเป็นแท่งขนาดใหญ่ปักไว้มุมภายในมณฑป ชวนให้คิดว่าครั้งยังสมบูรณ์อยู่ เสาเหล่านี้อาจรองรับโครงเครื่องไม้ ผนังก่ออิฐจึงมิได้มีหน้าที่รับน้ำหนัก เครื่องบนทั้งหมด จึงช่วยประมวลอายุได้ว่ามณฑปวัดหนองพิกุลนี้สร้างขึ้นใน วัฒนธรรมแบบสุโขทัย ราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 20 ใกล้เคียงกับโบราณสถาน แห่งอื่น ๆ ทางฝั่งเมืองนครชุม

ภาพที่ 2 มณฑปประธาน
วัดหนองพิกุล เมืองนครชุม
กำแพงเพชร พุทธศตวรรษ
ที่ 20

ขณะเดียวกันพบการสร้างสถาปัตยกรรมที่พยายามทำให้แลดูคล้าย มณฑปอีกแบบที่เจดีย์ประธานวัดหนองลังกา ซึ่งมีการก่อฐานสี่เหลี่ยมยกสูง รองรับชุตฐานและองค์ระฆัง มีการก่อมุขคล้ายห้องมณฑปยื่นออกมาทั้งสี่ทิศ ของฐานนี้ ซึ่งน่าจะเป็นการได้รับแรงบันดาลใจจากเจดีย์วิหารของพุกามที่ใช้ ระบบแกนกลางรับน้ำหนักและมีทางเข้าสี่ทิศ

ภาพที่ 3 มณฑปประธานวัด
ป่ามิดใน เมืองกำแพงเพชร
อายุราวครึ่งแรกพุทธ-
ศตวรรษที่ 20 แสดงให้เห็น
ว่า มีการสร้างมณฑปแบบ
สุโขทัยที่สืบทอดลงมา
ในเมืองกำแพงเพชรด้วย
ก่อนจะวิวัฒนาการไปเป็น
มณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆัง

เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 20 มีการสร้างเมืองกำแพงเพชรขึ้นทางฝั่ง
ตรงข้ามกับเมืองนครชุม ได้พบว่าศิลปวัฒนธรรมแบบสุโขทัยยังคงตกค้างอยู่
เป็นจำนวนมาก เช่นการสร้างเจดีย์ทรงระฆังที่มีบัวถลารองรับองค์ระฆัง เจดีย์
ช้างล้อม มณฑปพระสี่อิริยาบถ รวมถึงมณฑปแบบสุโขทัยด้วย เช่น มณฑป
ท้ายวัดพระนอน และมณฑปวัดป่ามิดใน (ภาพที่ 3)

พื้นฐานของมณฑปแบบสุโขทัยเช่นนี้น่าจะเป็นต้นพัฒนาการให้กับ
มณฑปอีกแบบซึ่งได้พบในเมืองกำแพงเพชรร่วมกัน นั่นคือมณฑปยอดเจดีย์
ทรงระฆัง

มณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังของเมืองกำแพงเพชร

มีข้อถกเถียงเกี่ยวกับรูปแบบของยอดมณฑปสุโขทัยว่าควรเป็นยอดทรงจั่ว
ทรงกรวยเหลี่ยมหรือยอดทรงเจดีย์ โดยมีข้อจำกัดด้านโครงสร้างที่ทางสุโขทัย
ไม่อาจก่อยอดเป็นเจดีย์ที่บิดันขึ้นไปได้จึงอาจเป็นโครงสร้างไม้มุงกระเบื้อง⁷

อย่างไรก็ตามในที่นี้มีหลักฐานว่ามณฑปของสุโขทัยที่ปรากฏที่เมือง
กำแพงเพชรได้พัฒนารูปแบบขึ้นเป็นมณฑปที่ก่อยอดเป็นเจดีย์ทรงระฆัง โดยมี
รูปแบบที่คล้ายคลึงกับมณฑปแบบสุโขทัยทั่วไป แต่ก็มีข้อแตกต่างด้วยเช่นกัน
นั่นคือการก่ออาคารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปแบบเริ่มจากฐานล่างเป็นฐานเขียง
ซ้อนลดหลั่นกันราว 3 ฐานยกสูงขึ้นมาซึ่งเคยปรากฏในมณฑปของสุโขทัยมาก่อน

ต่อด้วยฐานบัวสองฐานซ้อนลดหลั่นกัน ฐานด้านบนมีการยึดท้องไม้ให้กว้าง และคาดลวดบัวลูกแก้ว-ลูกแก้วอกไก่ประดับ

ความพิเศษด้านโครงสร้างคือบริเวณห้องมณฑปเป็นผนังที่ก่อทับ มีความหนามากกว่ามณฑปแบบทั่วไป คล้ายกับเป็นการเจาะคูหาลึกเข้าไปใน ฐานมากกว่า เหนือขึ้นไปปรากฏฐานในผังกลมซึ่งน่าจะเคยเป็นเจดีย์ทรงระฆัง แบบสุโขทัยซึ่งใช้ชุดบัวถลารองรับองค์ระฆัง บัลลังก์เหลี่ยมและยอดกรวยแหลม คูหาที่เจาะก่อโพรงลึกเข้าไปเป็นห้องเล็กแคบสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ประธานที่ชำรุดหายไปแล้ว เมื่อมองขึ้นด้านบนภายในห้องคูหาจะเห็นรูปการ ก่อศิลาแลงที่ค่อย ๆ เหลื่อมกันไปบรรจบที่ศูนย์กลาง

อย่างไรก็ตามข้อสนับสนุนทางเทคนิคที่ทำให้ช่างเมืองกำแพงเพชร สร้างมณฑปมียอดเป็นเจดีย์ได้ คือการลดขนาดของมณฑปให้เล็กลงพอที่จะ เสริมโครงสร้างศิลาแลงส่วนเรือนหรือห้องให้แข็งแรง และการเหลื่อมของ ชั้นหลังคาไม่สูงจนเกินไป เพื่อรองรับเจดีย์ทรงระฆังซึ่งจะถูกบีบทรุดทรงให้มี ขนาดเล็กลงและมีน้ำหนักไม่มากได้

ตัวอย่างที่ชัดเจนของมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังที่กำแพงเพชร คือ มณฑปประธานวัดมณฑป (ภาพที่ 4) อยู่ในบริเวณนอกเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (หรือที่มักเรียกกันว่า เขตอรัญญิก)⁸ ประกอบด้วยฐานเชียงยกสูง ซ้อนกันสองฐานรองรับฐานบัว และฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่เป็นส่วนตัวเรือนมณฑป เหนือห้องขึ้นไปมีร่องรอยฐานเชียงก่อในผังกลม⁹ ซึ่งคงจะรองรับยอดทรงระฆัง

ภาพที่ 4 มณฑปประธาน
วัดมณฑป กำแพงเพชร
เป็นมณฑปขนาดเล็กจึงก่อ
ผนังหนารับน้ำหนักส่วนยอด
ที่เคยเป็นเจดีย์ทรงระฆังได้
ซึ่งยังเหลือฐานในผังกลม
เหนือตัวเรือนมณฑปให้เห็น
จึงมีลักษณะที่เรียกว่า
“มณฑปยอดเจดีย์ทรง
ระฆัง”

บน: ภาพที่ 5 มณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก เป็นบิรवारของมณฑปประธานวัดพระสี่อิริยาบถ กำแพงเพชร ยังคงเหลือชุดฐานรองรับองค์ระฆังแบบบัวถลาขึ้นไปจนถึงส่วนล่างขององค์ระฆังให้เห็น เป็นหลักฐานที่นำไปใช้สันนิษฐานถึงส่วนยอดของมณฑปแบบเดียวกันที่พังทลายไปแล้ว

ขวา: ภาพที่ 6 มณฑปประธาน วัดเขาลูกรัง เมืองกำแพงเพชร พังทลายจนเกือบหมดแล้วแต่ยังเหลือผนังที่มีโครงสร้างก่อวงโค้งเป็นคูหา ซึ่งเป็นรูปแบบสำคัญของมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังที่ปรากฏในเมืองกำแพงเพชร

ดังที่ได้กล่าวมา มณฑปองค์นี้มีขนาดเล็ก ซึ่งทำให้สามารถก่อโครงสร้างที่มีคูหาเว้าลึกเข้าไปเป็นห้องได้

เจดีย์บิรवारที่มีลักษณะเรียกได้ว่าเป็นมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก วัดพระสี่อิริยาบถ ซึ่งยังคงเหลือชุดบัวถลาก่อขึ้นเหนือเรือนที่เป็นห้องคูหาสี่เหลี่ยมให้เห็นอยู่ (ภาพที่ 5)

มณฑปประธานของวัดเขาลูกรัง (ภาพที่ 6) ซึ่งส่วนด้านหน้าพังทลายลงหมดพร้อมทั้งส่วนยอด แต่ผนังด้านหลังที่เหลืออยู่มีการก่อห้องเป็นคูหาด้านบนเหลื่อมเป็นวงโค้งจรดกัน (Corbel Arch) ซึ่งน่าจะเป็นโครงสร้างที่ทำให้สามารถรับน้ำหนักของยอดเจดีย์ได้เช่นกัน

ตัวอย่างของมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังที่เมืองกำแพงเพชรเป็นหลักฐานว่าได้มีการพัฒนารูปแบบของมณฑปสุโขทัยให้มีส่วนยอดเป็นเจดีย์ทรงระฆัง โดยแนวคิดเช่นนี้เคยมีปรากฏในพื้นที่ศูนย์กลางเดิมคือเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย มาก่อนเช่นกัน แต่ทว่าในแง่ของรูปแบบภายนอกยังมีความใกล้ชิดกับเจดีย์ทรงปราสาทยอด เช่น ทรวดทรงที่สูงเพรียว การทำชุดฐานบัวลูกฟักซ้อนลดหลั่นยกสูง เรือนธาตุที่ย่อมุมจำนวนมาก และการทำชั้นเหนือคูหาจะนำที่เข้าสู่ห้องภายใน ซึ่งก็นับเนื่องทางแนวคิดเป็นมณฑปประเภทหนึ่งได้ ดังเช่นเจดีย์ทรงปราสาทยอดหมายเลข 27 วัดเจดีย์เจ็ดแถว และวัดเจดีย์เก้ายอด

ศรีสัชชาลัย ซึ่งแนวความคิดการสร้างนั้นสืบมาจากเจดีย์วิหารหรือกู่ปยาในศิลปะ
พุกามที่จะสร้างห้องที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และมีชั้นซ้อนของหลังคาลาด
หรือมีแกนกลางรับน้ำหนักยอดเจดีย์ ซึ่งก็จะสัมพันธ์กับเจดีย์ทรงปราสาทยอด
ศิลปะล้านนา ขณะที่มณฑปยอดเจดีย์ที่กล่าวถึงนี้ไม่มีการทำชั้นซ้อนและ
หลังคาลาดเหนือเรือนธาตุเพื่อรองรับองค์เจดีย์ทรงระฆังดังเช่นกลุ่มเจดีย์
ทรงปราสาทยอดของสุโขทัยและล้านนา ในที่นี้จึงเชื่อว่าเมื่อราวครั้งแรก
จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 นั้น ที่เมืองกำแพงเพชรได้มีวิวัฒนาการทาง
ศิลปกรรมสืบทอดจากมณฑปแบบสุโขทัยลงมาจนมีรูปแบบเป็นของตนเอง
คือการก่อยอดเจดีย์ทรงระฆังขึ้นเหนือห้องคูหาแทนที่หลังคาเครื่องไม้หรือ
เครื่องก่อทรงจั่วแบบที่พบทางสุโขทัย-ศรีสัชชาลัย

อนึ่งการสร้างมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังนี้คงมีแรงบันดาลใจจากอาคาร
แบบเจดีย์วิหารหรือกู่ปยาของศิลปะพุกาม¹⁰ ซึ่งก็พิจารณาพร้อมกับสถาปัตยกรรม
เมืองกำแพงเพชรกลุ่มหนึ่งที่นิยมสร้างมุขคูหายื่นออกมาสี่ทิศ อันน่าจะเป็น
ความพยายามสร้างตามผังของเจดีย์วิหารแบบหนึ่งด้วย กล่าวคือมณฑปยอด
เจดีย์ทรงระฆังมาจากโครงสร้างแบบมณฑป-ครรภคฤหะ ส่วนการสร้างมุข
คูหาสี่ทิศ (รวมทั้งมณฑปวัดพระสี่อิริยาบถ) มาจากโครงสร้างแกนกลางทึบตัน
รองรับยอดเจดีย์¹¹ ดังเช่นตัวอย่างที่ได้ยกให้เห็นที่เจดีย์ประธานวัดหนองลังกา
ที่มีมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 แล้ว จึงนับว่าเมืองกำแพงเพชรเป็นแหล่ง
หนึ่งซึ่งได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบจากศิลปะพุกามของพม่าเข้ามาเป็นอย่างมาก
 และได้ผสมผสานกับรูปแบบศิลปะสุโขทัย มีการปรับแต่งให้อยู่ในรูปแบบเฉพาะ
ท้องถิ่น ซึ่งก็สอดคล้องกับทำเลที่ตั้งของเมืองนี้ที่อาจเดินทางข้ามเทือกเขาทาง
ตะวันตกไปสู่พม่าตอนล่างได้อย่างสะดวก¹²

เจดีย์ทรงระฆังตอนปลายของสุโขทัย รูปแบบที่คลี่คลายจาก มณฑปยอดเจดีย์จากกำแพงเพชร

เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัยระยะแรก ๆ ในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 มีรูปแบบ
คือฐานบัวเตี้ย ๆ ในผังสี่เหลี่ยม ต่อด้วยชุดรองรับองค์ระฆังเป็น “บัวถลา” หรือ
ลวดบัวคว่ำในผังกลมที่ซ้อนลดหลั่นกันจำนวน 3 ชั้น ทำให้เกิดเป็นแนวเอน
ลาดชัดเจน จากนั้นเป็นบัวปากระฆังต่อด้วยองค์ระฆังขนาดใหญ่ บัลลังก์ใน
ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส แกนปล้องโหนดหรือก้านฉัตร และส่วนยอดทรงกรวยคือปล้อง
โหนดและปลี¹³ อย่างไรก็ตามเจดีย์ทรงระฆังของสุโขทัยกลุ่มหนึ่งซึ่งสร้างขึ้นบน

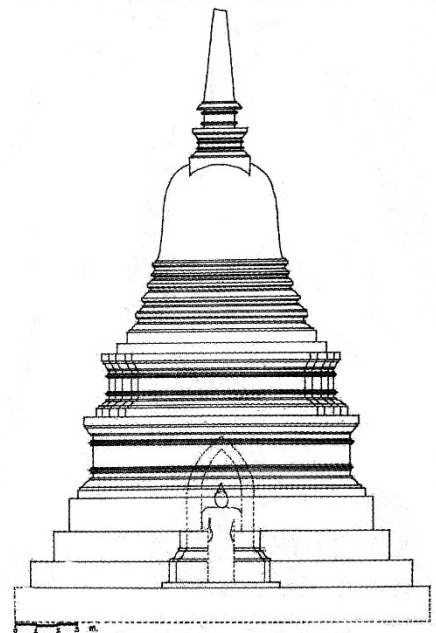
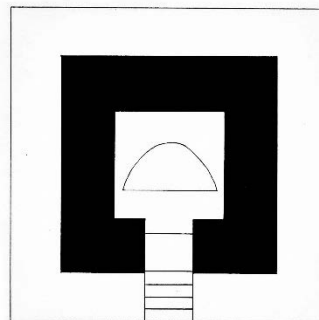
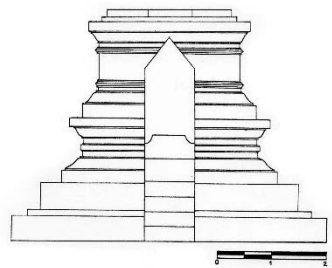
ภาพที่ 7 เจดีย์ประธาน
วัดศรีพิจิตรกิริติกลยาราม
สุโขทัย มีจารึกระบุว่าสร้าง
พ.ศ. 1947 โดยพระเถระ
จากเมืองกำแพงเพชร
เห็นได้ว่ารูปแบบเป็นการ
ขยายส่วนจากมณฑปยอด
เจดีย์ทรงระฆังขึ้นมา โดย
เจาะเพียงช่องเว้าด้านหน้า
เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป
ให้เป็นมิตลวงเหมือนช่อง
ประตูมณฑป เนื่องจาก
โครงสร้างขนาดใหญ่มาก
จนไม่สามารถก่อเป็นห้อง
ที่รับน้ำหนักยอดเจดีย์ได้

ฐานสูงซึ่งประกอบด้วยฐานเชิงซ้อนลดหลั่นกัน รองรับฐานบัวลูกฟักหรือ
ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ เช่น เจดีย์ประธานวัดเขาพนมเพลิง หรือเจดีย์รายวัดเจดีย์
เจ็ดแถว และพอถึงช่วงปลายของสุโขทัยก็ได้ปรากฏเจดีย์ทรงระฆังบนฐานสูง
ที่โดดเด่นขึ้นกลุ่มหนึ่ง คือเจดีย์วัดศรีพิจิตรกิริติกลยาราม และเจดีย์ประธาน
วัดเจดีย์สูง สุโขทัย

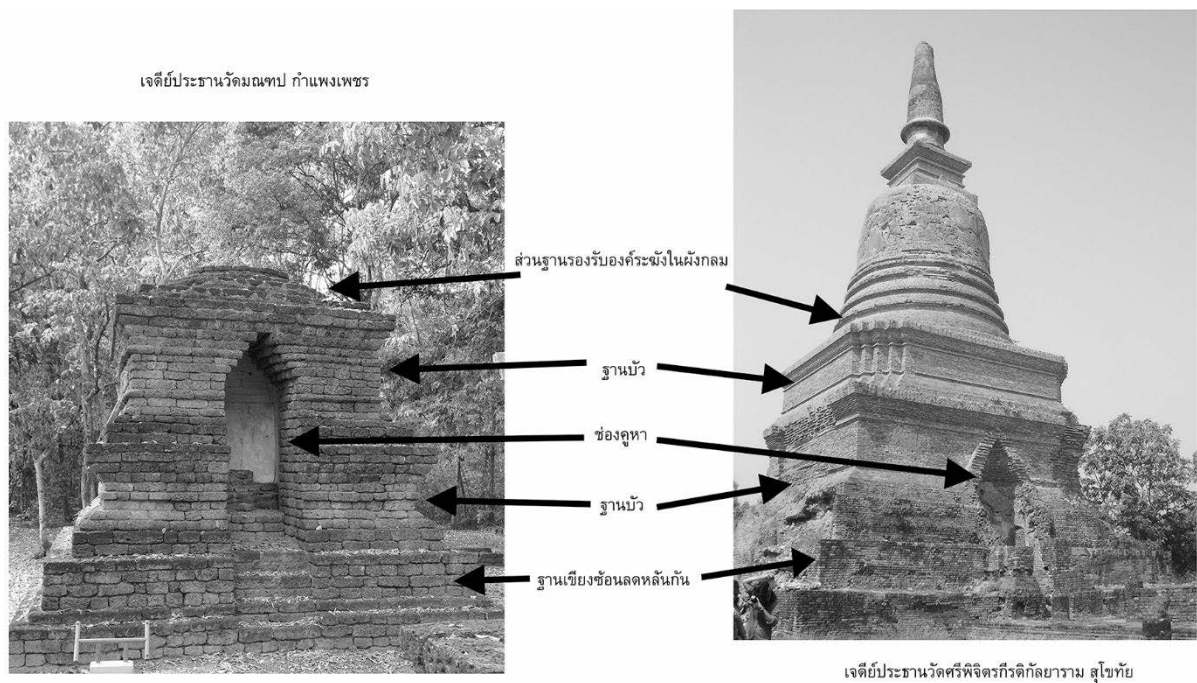
จารึกวัดศรีพิจิตรกิริติกลยาราม สุโขทัย ระบุการสร้างขึ้นใน
พ.ศ. 1947¹⁴ วัดแห่งนี้มีเจดีย์ประธานทรงระฆังขนาดใหญ่ซึ่งได้รับการบูรณะ
แล้ว ก่อฐานสูงประกอบด้วยฐานเชิงซ้อนลดหลั่น รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่
สองฐาน ฐานชั้นบนอยู่ในผังย่อมุม รองรับองค์เจดีย์ที่มีชุดบัวถลารองรับองค์
ระฆัง บัลลังก์เหลี่ยมและยอดทรงกรวย (ภาพที่ 7) ด้านหน้าของส่วนฐานล่าง

ได้ก่อเป็นช่องเว้าตื้น ๆ โดยค่อย ๆ เรียงอิฐให้เหลื่อมกันขึ้นไปเป็นวงโค้งและมีร่องรอยการประดิษฐานพระพุทธรูปนูนป็นภายในช่องเว้านี้มาก่อน อีกสามด้านของฐานก่อเป็นคูลาเล็ก ๆ

ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่หากพิจารณารูปแบบของเจดีย์ประธานวัดศรีพิจิตรฯ แล้วจะเห็นได้ว่า รูปแบบนั้นค่อนข้างจะแตกต่างไปจากกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังฐานสูงที่เคยมีอยู่ในศิลปะสุโขทัย เป็นต้นว่าการซ้อนของฐานบัวที่ยึดท้องไม้สูงมากจำนวนสองฐาน โดยฐานส่วนล่างนั้นมีสัดส่วนคล้ายกับการก่อผนังของมณฑป ประกอบกับการเจาะช่องคูลาไว้เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป จึงสันนิษฐานได้ว่าเจดีย์วัดศรีพิจิตรกัณฑ์การมาอาจคลี่คลายมาจากรูปแบบมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังแบบที่พบในเมืองกำแพงเพชร โดยเทียบส่วนกันได้คือ ห่องคูลาด้านล่างได้ลดรูปลงมาเป็นฐานก่อสูงที่ป็นในผังย่อมุมที่ก่อช่องเว้าด้านหน้าเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป โดยมีจุดประสงค์จะให้แลดูคล้ายกับห่องมณฑปนั่นเอง¹⁵ แต่ด้วยโครงสร้างที่ใหญ่มากทำให้ไม่อาจก่อห่องโถงได้ จึงต้องสร้างมิติลงชั้นแทนนั่นเอง จากนั้นมีฐานย่อมุมซ้อนขึ้นอีกชั้นแล้วจึงถึงชุดบัวถลารองรับกระชังตามแบบสุโขทัย ซึ่งจากองค์ประกอบส่วนต่อส่วนแล้วจะมีความคล้ายคลึงกับมณฑปประธานของวัดมณฑปค่อนข้างชัดเจน (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8-1 ลายเส้นเจดีย์
วัดศรีพิจิตรกัณฑ์การมา
ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์,
ศิลปะสุโขทัย: บทวิเคราะห์
หลักฐานโบราณคดี จารึก
และศิลปกรรม (นครปฐม:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2547), 88.

ภาพที่ 8-2 เปรียบเทียบ
รูปแบบและองค์ประกอบ
ของมณฑปวัดมณฑป
กำแพงเพชร (ซ้าย) กับเจดีย์
ประธานวัดศรีพิจิตรกิริติ
กัลยาราม สุโขทัย (ขวา)

รูปแบบจากมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังที่กลายมาเป็นส่วนฐานยกสูงของเจดีย์ทรงระฆังเช่นนี้ อาจทำให้กล่าวได้ว่าเจดีย์ประธานวัดศรีพิจิตรกิริติกัลยารามย่อมมีความสอดคล้องกับข้อมูลในจารึกที่กล่าวว่าพระสงฆ์สมณศักดิ์สูงจากเมืองกำแพงเพชรเป็นผู้มาอำนวยการสร้าง โดยอาจใช้ต้นแบบของมณฑปยอดเจดีย์มาขยายสัดส่วนองค์ประกอบขึ้นจนมีขนาดใหญ่ และลดรูปจากการสร้างห้องคูหาเป็นช่องเว้าด้านหน้าดังที่ได้กล่าวไป และเราอาจใช้ข้อมูลอายุจากจารึกของวัดศรีพิจิตรกิริติกัลยารามมาช่วยย้อนเพื่อกำหนดอายุกลุ่มมณฑปยอดเจดีย์แบบนี้ได้ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 20 ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามก็ยังมีเงื่อนไขว่าในเมืองกำแพงเพชรนั้นมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังที่เชื่อว่าเป็นต้นแบบนั้นส่วนใหญ่มีขนาดเล็กและยังได้พบไม่มากนัก จึงอาจสันนิษฐานได้ในมุขกลับกันว่า หากการที่พระเถระมาสร้างวัดศรีพิจิตรกิริติกัลยารามจะมีส่วนให้นำพาเอารูปแบบซึ่งเกิดจากเมืองสุโขทัยกลับไปสร้างที่เมืองกำแพงเพชรได้หรือไม่ แต่ประเด็นที่ปฏิเสธไม่ได้คือทางกำแพงเพชรปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรมมณฑปที่มีห้องคูหาและก่อส่วนยอดขึ้นเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งทางสุโขทัยหรือล้านนาไม่ได้พบชัดเจนนัก

น่าสังเกตว่าขณะที่เจดีย์ประธานวัดศรีพิจิตรกิริติกัลยารามยังมีเค้าของมณฑปอยู่คือ มีช่องเว้าเสมือนเป็นทางเข้าภายในห้องมณฑป แต่สำหรับที่เจดีย์

ประธานของวัดเจดีย์สูง สุโขทัย (ภาพที่ 9) กลับลดรูปเรือนมณฑปจนหมดไป โดยไม่สร้างช่องเว้าด้านหน้า แต่เป็นฐานในผังย่อมุมที่บตันยกสูงรองรับองค์เจดีย์อย่างแท้จริง จึงช่วยกำหนดอายุวัดเจดีย์สูงได้ว่าควรอยู่หลังจากวัดศรีพิจิตรฯ คือตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมาแล้ว

กรณีนี้เองก็อาจย้อนกลับนำมาใช้อธิบายรูปแบบของเจดีย์ประธานองค์หนึ่งของเมืองกำแพงเพชรที่ยังเป็นปัญหาเกี่ยวกับที่มาได้ คือเจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่ (ภาพที่ 10) โดยเจดีย์องค์นี้มีฐานบัวลูกฟัก 1 ฐาน รองรับส่วนคล้ายเรือนธาตุที่อยู่ในรูปฐานบัวยึดท้องไม้สูงคาดลูกแก้วอกไก่สองเส้นในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ ด้านบนขึ้นไปพังทลายหักหายไปแล้ว แต่มีข้อสันนิษฐานว่า

ภาพที่ 9 เจดีย์ประธาน
วัดเจดีย์สูง สุโขทัย
มีรูปแบบเช่นเดียวกับเจดีย์
วัดศรีพิจิตรกิริติถายาราม
แต่ไม่สร้างช่องเว้าหรือคูหา
แล้ว จึงอยู่ในรูปของฐาน
ยกสูงรองรับองค์เจดีย์
เป็นวิวัฒนาการที่ต่อลงมา
จากการคลี่ลายรูปแบบ
ของมณฑปยอดเจดีย์ทรง
ระฆัง สู่เจดีย์ทรงระฆัง
ระยะปลายของสุโขทัย
กำหนดอายุราวกลาง-
ปลายพุทธศตวรรษที่ 20

ภาพที่ 10 เจดีย์ประธาน
วัดอวาสใหญ่ กำแพงเพชร
เหลือแต่ฐานยกสูงซ้อนกัน
ในผังย่อมุม ด้านบนคือ
ส่วนองค์เจดีย์ทรงระฆังที่
พังทลายไปแล้ว จึงนับเป็น
รูปแบบที่อาจสืบลงมาจาก
เจดีย์สูงที่สุโขทัย นั่นคือ
รูปแบบที่คลี่คลายจาก
มณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆัง
ได้กลับมายังเมือง
กำแพงเพชร ในช่วง
พุทธศตวรรษที่ 21

เคยเป็นเจดีย์ทรงระฆังมีชุดบัวถลาแบบสุโขทัย¹⁶ ซึ่งทำให้แลดูคล้ายเจดีย์ที่
เกี่ยวข้องกับทางล้านนาคือมีฐานย่อมุมรองรับ แต่หากพิจารณาจากส่วนแท่ง
ทึบตัวในผังย่อมุมนี้ มีการรองรับด้วยฐานบัวเดี่ยว ๆ 1 ฐานและฐานยกสูงในผัง
แปดเหลี่ยม จึงน่าจะเป็นองค์ประกอบที่คลี่คลายมาจากส่วนเรือนของมณฑป
โดยมีตัวอย่างที่เจดีย์วัดศรีพิจิตรกัณฑ์การาม สุโขทัย ซึ่งพยายามลดรูปของ
มณฑปด้วยการก่อฐานยกสูงในผังย่อมุมและเจาะจะระนำเว้าตื้น ๆ ประดิษฐาน
พระพุทธรูปคล้ายทางเข้านมณฑป และคลี่คลายไม่ทำช่องเว้าที่แสดงทางเข้า
ห้องมณฑปจนส่วนเรือนมณฑปกลายเป็นชั้นฐานที่บันยกลงที่เจดีย์ประธาน
วัดเจดีย์สูง สุโขทัยนั่นเอง จึงดูเหมือนว่าวิวัฒนาการขั้นสุดของมณฑปแบบนี้
ทำให้เกิดรูปแบบเป็นฐานสูงในผังย่อมุมที่รองรับองค์เจดีย์ทรงระฆังมีบัวถลา
นั่นเอง

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว เจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่จึงเป็น
สถาปัตยกรรมที่วิวัฒนาการจากมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆังจนมีลักษณะพิเศษ
เฉพาะของเมืองกำแพงเพชรเช่นเดียวกับเจดีย์ทรงระฆังแบบอื่น ๆ ที่เกิดจาก
การผสมผสานรูปแบบจากหลายแหล่งเข้าด้วยกันในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่
20 หรือเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 21¹⁷ อันเป็นระยะที่เมืองกำแพงเพชรมีรูปแบบ
ศิลปกรรมเป็นของตัวเองอย่างแท้จริง ซึ่งน่าจะเป็นปรากฏการณ์สะท้อน
กลับไปมาของรูปแบบศิลปกรรมระหว่างเมืองกำแพงเพชรกับสุโขทัยในช่วงนั้น

สรุปและประเด็นเกี่ยวเนื่อง

มณฑปเป็นอาคารเครื่องก่อผนังทึบมีทางเข้าด้านหน้าทางเดียว เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมสุโขทัยที่ปรากฏบริเวณกำแพงเพชรตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 และพบว่ามีารคลี่คลายรูปแบบต่อลงมาในเมืองกำแพงเพชรเป็นมณฑปยอดเจดีย์ เช่น มณฑปประธานวัดมณฑป ซึ่งมีโครงสร้างตัวเรือนมณฑปที่ซ้อนกันสองชั้น ก่อคูหาเล็ก ส่วนยอด (ที่หักหาย) มีร่องรอยฐานรูปกลมของเจดีย์ จากนั้นพบว่าที่วัดศรีพิจิตรกิริติกลัวยาราม สุโขทัย ซึ่งพบจารึกระบุว่าพระเถระจากเมืองกำแพงเพชรได้ไปอำนวยการสร้าง มีเจดีย์ประธานซึ่งอยู่ในรูปแบบเดียวกันกับมณฑปยอดเจดีย์ทรงระฆัง แต่เนื่องจากก่อเป็นขนาดใหญ่จึงลดรูปของคูหาให้อยู่ในซุ้มเว้าต้น ๆ ประดิษฐานพระพุทธรูปให้มีมิติหลอกตาคล้ายช่องคูหา¹⁸ โครงสร้างจริงจึงเป็นแกนทึบในรูปของฐานยกสูงรองรับเจดีย์ทรงระฆังซึ่งจะกลายเป็นฐานอย่างแท้จริงในเจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูง สุโขทัย¹⁹ แล้วจึงมาเป็นเจดีย์ประธานที่วัดอวาสใหญ่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 21

ด้วยเหตุนี้รูปแบบของมณฑปจากสุโขทัยซึ่งได้ไปวิวัฒนาการอยู่ที่เมืองกำแพงเพชรได้กลั้กลายเป็นเจดีย์ทรงระฆังในระยะหลังของสุโขทัย นี่เป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่าเมืองกำแพงเพชรเป็นแหล่งที่งานศิลปะสุโขทัยได้ไปตกค้าง คลี่คลายไป และสะท้อนกลับมาในช่วงปลายด้วย ซึ่งคงหมายถึงตั้งแต่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 นั้น เมืองกำแพงเพชรได้กลายเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาแทนที่เมืองสุโขทัยที่เคยรุ่งเรืองจากสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทมาก่อน

ความสำคัญนี้คงสืบเนื่องด้วยผู้ที่สร้างเมืองกำแพงเพชรขึ้นนั้น เป็นกลุ่มอำนาจจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสายราชวงศ์สุพรรณภูมิอันมีเชื้อสายเกี่ยวข้องกับทางสุโขทัย ได้พยายามให้เมืองแห่งนี้เป็นฐานในการกระจายอำนาจครอบครองแคว้นสุโขทัยมาตั้งแต่ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 20 นั้นเอง มีหลักฐานสำคัญได้ระบุไว้ในการวิเคราะห์คือจารึกวัดศรีพิจิตรกิริติกลัวยารามที่กล่าวว่า ได้นิมนต์พระมหาเถระจากเมืองกำแพงเพชรขึ้นมาอำนวยการสร้างวัดที่สุโขทัย หรือจารึกกฎหมายลักษณะโจร (หลักที่ 38) ที่พบกลางเมืองสุโขทัยกล่าวว่ามิกษัตริย์ทรงพระนาม “ศรีบรมจักรพรรดิ-ราช” อันเป็นชื่อของทางกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงครองราชสมบัติในเมืองกำแพงเพชรเมื่อราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 อย่างชัดเจนแล้ว²⁰

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งจากโครงการวิจัยเรื่อง “ศิลปกรรมโบราณของเมืองกำแพงเพชรในพุทธศตวรรษที่ 19-22” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานบริหารการวิจัย นวัตกรรมและการสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ประจำปีงบประมาณ 2562.

² สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549), 38.

³ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “จุ ๑ อย่างดัง พระกำลังปลีกวิเวก,” ใน *หาพระ หาเจ้า* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), 93-94.

⁴ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, 65.

⁵ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 147. อนึ่งอาคารในศิลปะพุกามที่คล้ายคลึงกับการสร้างมณฑปในศิลปะสุโขทัยมีทั้งที่เรียกว่า เจดีย์วิหาร/กู่ปยา และ โอกจอง (Ok Kyaung) ซึ่งเป็นอาคารก่อขนาดพอดีกับพระพุทธรูปและอาจมีวิหารเครื่องไม้ต่อออกมาด้านหน้าเหมือนกับมณฑปในศิลปะสุโขทัย.

⁶ กรมศิลปากร, *จารึกสมัยสุโขทัย* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527), 29.

⁷ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, 65.

⁸ พื้นที่บริเวณนี้จากการดำเนินงานทางโบราณคดีได้พบว่ามีการใช้งานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20-22 อันเป็นระยะที่เมืองกำแพงเพชรเจริญขึ้นสูงสุด. ดู วีระศักดิ์ แสนสะอาด, “ข้อมูลที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดมะคอก เมืองกำแพงเพชร,” ใน *ดำรงวิชาการ* 15,1 (มกราคม-มิถุนายน 2559): 41-66.

⁹ การตรวจสอบจากโบราณสถานร่วมกับคุณภาคภูมิ อยู่พูล นักโบราณคดีประจำอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร วันที่ 24 มิถุนายน 2562 เช่นเดียวกับเจดีย์ประธานของวัดสิงห์ กำแพงเพชรซึ่งมีส่วนฐานเชิงซ้อนลดหลั่นกันรองรับบัวลูกแก้วก่อเกยสูง.

¹⁰ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะสุโขทัย: บทวิเคราะห์

หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม (นครปฐม:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 88. เจดีย์วิหาร

หรือกู่ปยา คือวิหารที่ก่อยอดขึ้นเป็นศิระหรือเจดีย์

มีพื้นที่ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป. ดู เชษฐ ติงสัญลี,

เจดีย์ในศิลปะพม่า-มอญ พัฒนาการทางด้านรูปแบบ

ตั้งแต่ศิลปะศรีเกษตรถึงศิลปะมณฑล (กรุงเทพฯ:

เมืองโบราณ, 2555), 253-337.

¹¹ ดู เรื่องเดียวกัน.

¹² พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, *กำแพงเพชร มรดกโลกทาง*

วัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: ศุภสภา, 2541), 8.

¹³ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, 38.

¹⁴ กรมศิลปากร, *จารึกสมัยสุโขทัย*, 356.

¹⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะสุโขทัย: บทวิเคราะห์

หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม, 88. ทั้งนี้มี

มณฑปของสุโขทัยที่มีผังย่อมุมปรากฏอยู่เช่น มณฑปวัดตึก

ซึ่งทำให้มั่นใจได้ว่าส่วนฐานของวัดศรีพิจิตรกิตติถาวรารามนี้

มีการคลี่คลายมาจากตัวเรือนมณฑปจริง.

¹⁶ สันติ เล็กสุขุม และคนอื่น ๆ, *โบราณสถานกับรูปแบบ*

สันนิษฐาน มรดกโลก สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร

(กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง (มหาชน),

2551), 143.

¹⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “เจดีย์ทรงระฆังสกุลช่างกำแพงเพชร

การผสมผสานรูปแบบสุโขทัย ล้านนาและอยุธยา,” *ดำรง*

วิชาการ 18,1 (มกราคม-มิถุนายน 2562): 67-88.

¹⁸ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, 68.

¹⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะสุโขทัย: บทวิเคราะห์

หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม, 88-89.

²⁰ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, *กำแพงเพชร มรดกโลกทาง*

วัฒนธรรม, 56-62. ล่าสุดได้มีข้อสันนิษฐานใหม่ว่า

ศักราชในจารึกกฎหมายลักษณะโจรนำจะตรงกับ

พ.ศ. 1976. ดู ศานติ ภักดีคำ และนวรรตน์ ภักดีคำ,

ประวัติศาสตร์อยุธยาจากจารึก: จารึกสมัยอยุธยา

(กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์,

2561), 207.

Bibliography

- Chedha Tingsanchali. **chedī nai sinlapa Phamā**
- **Moñ phatthanākān thāng dān**
rūpbāp tangtā sinlapa sī kasēt
thung sinlapamanthale [Stupa in
Burmese-Mon Art: Evolution from
Sri Ksetra to Mandalay Art].
Bangkok: Muang Boran, 2012.
- Fine Art Department. **chaḥāruk samai**
sukhoṭhai [Sukhothai period
inscription]. Bangkok: Fine Art
Department, 1984.
- Parkpoom U-Pool. Archaeologist,
Kamphaengphet Historical Park.
Interview, June 24, 2019.
- Piset Chiachanphong. **kamphæng phet**
mōradok lōk thāng watthanatham
[Kamphaengphet Cultural World
Heritage]. Bangkok: The Teachers’
Council of Thailand Printing House,
1998.
- . “chu chu yā dang phra kamlang plīk
wiwek [Hush hush, silently Lord
Buddha taking a meditation].” In
Ha Phra Ha Chao. 87-97. Bangkok:
Matichon, 2002.
- Sakchai Saisingha. “chedī song rakhang sakun
chāng kamphæng phet kān
phasomphasān rūpbāp sukhoṭhai
lānnā læ ‘Ayutthaya’ [Bell-shaped
Stupas of Kamphaengphet School:
An amalgam of Sukhothai, Lanna
and Ayutthaya Art Styles].” **Damrong**
Journal 18, 1 (January-June 2019):
67-88.
- Sakchai Saisingha. **sinlapa sukhoṭhai: bot wikhro,**
lakthān bōrānnakhadī chāruk læ
sinlapakam [Sukhothai Art: A view
from archaeological, art and
epigraphic Evidence]. Nakhon
Pathom: Silpakorn University Press,
2004.
- Santi Leksukhum. **sinlapa sukhoṭhai**
[Sukhothai Art]. Bangkok: Muang
Boran, 2006.
- Santi Leksukhum and others. **bōrānnasathān**
kap rūpbāp sannitthān mōradok
lōk sukhoṭhai sīsātālāi kamphæng-
phet [Ruins and reconstructed
World Heritage Sukhothai, Si Sat-
chanalai and Kamphaeng Phet].
Bangkok: Amarin Printing and
Publishing, 2008.
- Santi Pakdikham and Nawarat Pakdikham.
prawattisat ‘Ayutthaya chāk
chāruk: chāruk samai ‘Ayutthaya’
[History of Ayutthaya from
epigraphy: Ayutthaya inscription].
Bangkok: Historical Society Under
The Royal Patronage in Princess
Chakri Sirindhorn, 2018.
- Subhadradis Diskul, M.C. **sinlapa nai prathēt**
Thai [Art in Thailand: A brief
history]. 13th ed. Bangkok: Matichon
Pakkret Press, 2007.
- Veerasak Sansaard. “khōmūn thī dai chāk kān
khut tæng bōrānnasathān wat ma
khōk mūang kamphængphet [Data
from the excavation at Makhok
Temple in the ancient Kamphaeng
Phet town].” **Damrong Journal** 15, 1
(January-June 2016): 41-66.